

บทที่ 1

บทนำ

แนวความคิดทางด้านประชากรศึกษาเกิดขึ้นจากความพยายามของมนุษย์ในอันที่จะแก้และป้องกันปัญหาประชากร ซึ่งสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรทั้งในจำนวน โครงสร้างของประชากร และการกระจายประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วหรือที่จะหามาได้ มีอยู่อย่างจำกัด กระบวนการทางการศึกษา (educational process) นับเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดในการที่จะช่วยแก้และควบคุมปัญหาประชากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้เรียนได้ตัดสินใจแก้ปัญหานั้นสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรอย่างมีเหตุผลและไม่เป็นการบังคับ กล่าวคือเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะประชากร สาเหตุและผลของการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากร รวมทั้งวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหานั้นเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรนั้น ๆ อย่างกว้างขวางทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ทำให้ผู้เรียนเกิดทัศนคติ ค่านิยม ความรู้ลึกซึ้งรอบคอบ และสามารถตัดสินใจเลือกปฏิบัติต่อการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรดังกล่าวด้วยวิจรรณญาณและความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของตนเองและสังคม อันจะก่อให้เกิดความเจริญงอกงามแก่ตนและสังคมในที่สุด

ความเป็นมาของประชากรศึกษา

คำว่า " ประชากรศึกษา " (Population Education) เริ่มเกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา บุคคลที่มีส่วนสำคัญได้แก่ (บุญธรรม กิจปริคาบวิสุทธิ 2528 : 14)

ในปี พ.ศ. 2505 ศาสตราจารย์เฮาเซอร์ (Philip M. Hauser) ได้เสนอว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องบรรจุเนื้อหาทางด้านประชากรไว้ในหลักสูตรโรงเรียน

ในปี พ.ศ. 2509 เวย์แลนด์ (Sloan Wayland) เสนอว่าการเผยแพร่แนะนำให้ประชากรตระหนักถึงปัญหาอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงภาวะ

ประชากรนั้นจะต้องผ่านไปทางโรงเรียนเพราะประชากรของประเทศกำลังพัฒนามากกว่าร้อยละ 40 มีอายุต่ำกว่า 15 ปี

ในปี พ.ศ. 2512 เบอร์เลสสัน (Noel - David Burleson) ได้พยายามชี้ให้เห็นความสำคัญและความจำเป็นในการจัดโครงการประชากรศึกษาในโรงเรียนและเสนอความคิดนี้ในการประชุมระดับโลกเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมนานาชาติครั้งที่ 11 ณ กรุงนิวเคลอซี ประเทศอินเดียน

สำหรับประเทศไทย คำว่า " ประชากรศึกษา " เริ่มนำมาใช้ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2514 เป็นการจับประชุมสัมมนาทางประชากรศึกษาครั้งแรกในประเทศไทย ระหว่างวันที่ 18 - 20 ตุลาคม 2514 เพื่อกำหนดความหมาย แนวทางการบรรจุประชากรศึกษาไว้ในหลักสูตรแต่ละระดับ และจัดเตรียมตัวอย่างบทเรียนและหลักสูตรที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2515 มหาวิทยาลัยมหิดลได้ตั้งโครงการประชากรศึกษาขึ้น เพื่อศึกษา วิจัย จัดอบรมบุคลากรทางประชากรศึกษาและดำเนินงานทางประชากรศึกษาในประเทศไทย และได้จัดประชุมสัมมนาทางวิชาการเกี่ยวกับประชากรศึกษาหลายครั้ง ในปลายปี พ.ศ. 2515 กระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งคณะกรรมการเฉพาะเรื่อง (Ad Hoc Committee) เพื่อทำหน้าที่กำหนดแผนงานและประสานงานประชากรศึกษาของประเทศ โดยมีหน่วยงานประชากรศึกษา (PEU) จัดตั้งขึ้นในกรมวิชาการให้ทำหน้าที่เลขาธิการของคณะกรรมการดังกล่าว

หลังจากนั้นประชากรศึกษาเริ่มมีความสำคัญและแพร่กระจายไปยังหน่วยงานต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน ในระบบโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มทดลองสอนประชากรศึกษาทั้งระดับประถมและมัธยมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2517 ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2518 รัฐบาลได้ประกาศนโยบายประชากรศึกษาเป็นครั้งแรกมีใจความว่า " รัฐบาลมีนโยบายที่จะสนับสนุนการจัดประชากรศึกษาทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน เพื่อให้ประชากรเกิดความรู้ ความคิด ความรู้สึก รับผิดชอบ และสามารถตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะนำไปสู่พฤติกรรมที่จะช่วยแก้ไขข้ออ่อนคล้ายปัญหาอันเกิดจากความไม่สัมพันธ์ระหว่างประชากร ทรัพยากรและ

คุณภาพของชาติที่มีต่อบุคคล ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ " และในปีเดียวกันนั้น กระทรวงศึกษาธิการอนุมัติให้บรรจุวิชาประชากรศึกษาไว้ในการศึกษาทุกระดับชั้นทั้งในและนอกระบบโรงเรียน สำหรับในระบบโรงเรียนได้บรรจุไว้ทั้งในและหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ต่อมามีการประกาศใช้หลักสูตรพุทธศักราช 2521 วิชาประชากรศึกษาก็ได้รับการบรรจุไว้ในหลักสูตรทุกระดับ ทั้งในลักษณะสอศแทรกในวิชาที่เกี่ยวข้อง และจัดไว้เป็นวิชาหนึ่งต่างหาก สำหรับการศึกษาในระบบโรงเรียน ก็ได้มีการสอศแทรกประชากรศึกษาไว้ในหลักสูตรการศึกษาเบ็ดเสร็จทุกระดับชั้นเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ก็มีการส่งเสริมให้มีการเผยแพร่ประชากรศึกษาทางวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์กันอย่างกว้างขวาง

ในระดับอุดมศึกษาและวิทยาลัยครูนั้น เฉพาะวิทยาลัยครูมีวิชาประชากรศึกษาเปิดให้นักศึกษาเรียน 4 รายวิชา ส่วนในมหาวิทยาลัยที่มีคณะศึกษาศาสตร์ก็เปิดสอนทุกมหาวิทยาลัย โดยจัดไว้ทั้งในลักษณะวิชาบังคับและวิชาเลือก และมหาวิทยาลัยมหิดลได้เปิดสอนระดับปริญญาโทศึกษาศาสตร์บัณฑิต (ประชากรศึกษา) มาตั้งแต่ พ.ศ. 2518

การจัดโครงการประชากรศึกษาของต่างประเทศนั้น ส่วนใหญ่จะจัดในประเทศกำลังพัฒนาสำหรับประเทศในอาเซียน ปรากฏว่าอินโดเนเซียจัดให้มีการสอศแทรกประชากรศึกษาไว้ในวิชาการปกครอง เศรษฐกิจ ภูมิศาสตร์ ศาสนาและชีววิทยาระดับ 8 - 11 เมื่อ พ.ศ. 2515 และขยายครบทุกระดับในพ.ศ. 2522 มาเลเซียและฟิลิปปินส์เริ่มจัดโครงการประชากรศึกษาพร้อมกันเมื่อ พ.ศ. 2514 ฟิลิปปินส์มีโครงการประชากรศึกษารับผิดชอบโดยเฉพาะ ส่วนมาเลเซียนั้นหลังจากตั้งโครงการแล้ว ก็ได้ดำเนินการและสอศแทรกประชากรศึกษาไว้ในวิชาการปกครอง ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สุขศึกษา คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ในระดับ 4 - 9 ตั้งแต่ พ.ศ. 2519 ประเทศสิงคโปร์ได้ตั้งคณะกรรมการวางแผนครอบครัวและประชากรแห่งชาติขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2516 ให้รับผิดชอบโครงการประชากรศึกษาตั้งแต่ระดับ 2 ถึงระดับวิทยาลัยทุกหลักสูตร

ความหมายของประชากรศึกษา

ได้มีผู้ให้คำจำกัดความของประชากรศึกษาไว้ต่าง ๆ เช่น องค์การยูเนสโก (UNESCO) ได้ให้ความหมายว่า " ประชากรศึกษาคือ โครงการการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อให้นักเรียนได้ศึกษาเกี่ยวกับภาวะประชากรในครอบครัว ชุมชน ประเทศและโลก " โดยมีจุดมุ่งหมายที่ก่อให้เกิดเจตคติในทางที่รู้สึกกับนิคชอบและมีการปฏิบัติอย่างมีเหตุผลต่อภาวะประชากรนั้น ๆ (UNESCO. 1979 : 3)

สายหยุด จำปาทอง ได้ให้ความหมายว่า " ประชากรศึกษา หมายถึง กระบวนการทางการศึกษาที่มุ่งหวังจะช่วยให้บุคคลได้เรียนรู้เกี่ยวกับประชากร และผลสืบเนื่องของการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรรวมทั้งปัญหาที่เกี่ยวข้องที่มีผลต่อบุคคล ครอบครัว ชุมชน ประเทศและโลก "

โนเอล เดวิด เบอร์เลสัน (Noel - David Burleson) ให้ความหมายว่า " ประชากรศึกษา หมายถึง การศึกษาเพื่อให้เกิดความตระหนักทางด้านประชากร เพื่อการดำรงชีวิต ครอบครัว เพื่อการมีพฤติกรรมด้านกรเจริญพันธุ์ และค่านิยมพื้นฐานที่เหมาะสม "

คณะกรรมการบริหารงานประชากรศึกษาแห่งชาติได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ว่า " ประชากรศึกษาคือการศึกษาซึ่งมุ่งเน้นกระบวนการแก้ปัญหาอันเกิดจากความไม่สมดุลระหว่างทรัพยากรทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคมกับภาวะประชากร อันหมายถึงปริมาณ คุณภาพ โครงสร้างและการกระจายของประชากร เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ ความรับผิดชอบและมีทักษะในการแก้ปัญหา การตัดสินใจ และสามารถนำความรู้ที่ได้ ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพของตนเองและสังคม เพื่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ " (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2524 : 219)

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการให้ความหมายว่า " ประชากรศึกษา คือ การศึกษาที่เน้นกระบวนการแก้ปัญหาอันเกิดจากความไม่สมดุลของภาวะประชากร ทรัพยากรและคุณภาพของคน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก

ความรับผิดชอบ และมีทักษะในการแก้ปัญหาและตัดสินใจ โดยใช้ข้อมูลทางวิชาการ สังคม และตนเอง ซึ่งสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพของตนและสังคมเพื่อให้มีชีวิตที่มีคุณภาพ " (กรมวิชาการ 2526 : 7 - 8)

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้คำจำกัดความประชากรศึกษาไว้อีกหลายคำจำกัดความ แต่ก็ยังไม่มีคำจำกัดความที่แน่นอนและเป็นที่ยอมรับเป็นสากลทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละประเทศมีภาวะประชากร นโยบายและปรัชญาการศึกษาแตกต่างกันไป แม้คำจำกัดความจะแตกต่างกัน แต่ประชากรศึกษาจะต้องประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นกระบวนการ (Process) และส่วนที่เป็นเนื้อหา (Content) ซึ่งในส่วนที่เป็นเนื้อหาของประชากรศึกษานี้เอง นำมาจากประชากรศาสตร์ และสาขาศึกษาประชากร และกระบวนการทางการศึกษาที่สำคัญก็คือการสร้างความรู้ความตระหนัก และการตัดสินใจในการแก้ปัญหาประชากร

จุดมุ่งหมายของประชากรศึกษา

จุดมุ่งหมายหลักของประชากรศึกษาก็เพื่อช่วยปรับปรุงคุณภาพชีวิต แต่มิได้หมายความว่าประชากรศึกษาเพียงอย่างเดียวที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคลากรทั้งหมด การพัฒนาคุณภาพชีวิตย่อมต้องอาศัยศาสตร์สาขาอื่นและมาตรการอื่น ๆ มาประกอบด้วยเป็นอันมากเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว ประชากรศึกษาจึงควรมีจุดมุ่งหมายย่อยดังต่อไปนี้เป็นอย่างน้อย

1. ให้ผู้เรียนมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะประชากร
2. ให้ผู้เรียนตระหนักถึงและเกิดเจตคติที่รับผิดชอบในความไม่สมดุลระหว่างภาวะประชากร ทรัพยากรและคุณภาพประชากร
3. ให้ผู้เรียนสามารถตัดสินใจที่จะปฏิบัติหรือปฏิบัติต่อภาวะประชากรอย่างมีเหตุผล

วิชาประชากรศึกษาจึงเป็นวิชาที่มีกระบวนการเรียนการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนฝึกคิดหาสาเหตุของปัญหาว่าเกิดจากสาเหตุใดบ้างใน 3 องค์ประกอบต่อไปนี้

1. ภาวะประชากร หมายถึง รายละเอียดข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประชากร ในเรื่องของภาวะเจริญพันธุ์ ภาวะการเจ็บป่วยและการตาย การย้ายถิ่น จำนวนประชากร โครงสร้าง ประชากร การกระจายตัวประชากร ความหนาแน่นประชากร และองค์ประกอบประชากร

2. ทรัพยากร หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น

3. คุณภาพประชากร หมายถึง ประชากรที่มีคุณธรรม มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบตนเอง ครอบครัวยุวมชนและประเทศชาติ หักงู้จักวิถีการเรียนรู้ คิดเป็น ทำเป็น รู้จักแก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความขยันหมั่นเพียร ออกทน อดทน ประหยัด และมีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ

ปัญหาประชากรที่เกิดขึ้นจะเกิดจากความไม่สมดุลของภาวะประชากร ทรัพยากรและคุณภาพประชากร ผู้เรียนจะต้องสามารถวิเคราะห์ได้ว่าสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นมาจากองค์ประกอบใดบ้าง ในการฝึกหรือทดสอบแก้ปัญหาผู้เรียนจะต้องมีความสามารถในการตัดสินใจและปฏิบัติตนที่ถูกต้องโดยใช้ข้อมูลต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. ความรู้ด้านภาวะประชากร

2. มวลความรู้ ทฤษฎีวิชาการ หลักการต่าง ๆ

3. สภาพสังคม ชนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ ฯลฯ

4. ข้อจำกัดส่วนตัว ของผู้เรียนอันได้แก่ คุณสมบัติ พื้นฐานความรู้ ความสามารถ ฯลฯ

การเรียนการสอนประชากรศึกษาจึงเน้นวิธีการสอนโดยกระบวนการแก้ปัญหา เพื่อฝึกให้นักเรียนได้เกิดทักษะในการแก้ปัญหา เพราะสภาพปัญหาประชากรแต่ละครอบครัว ชุมชน หองถิ่นไม่เหมือนกันทั้งทางค่านโครงสร้างและองค์ประกอบของปัญหา การเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการแก้ปัญหาจึงเป็นการให้เครื่องมือหรือวิชาการ หรือกลวิธีเพื่อให้ผู้เรียนสามารถประยุกต์วิธีการ หรือกลวิธีหรือหาวิธีการที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาซึ่งจะเกิดขึ้นกับตนเองในอนาคตต่อไป (ศูนย์พัฒนาหลักสูตร 2532 :

ประโยชน์ของประชากรศึกษา

1. ผู้เรียน จะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชากรศึกษา มีทักษะในการสำรวจตรวจสอบ วิเคราะห์คิดแก้ปัญหาอย่างมีระบบและสอดคล้องกับสภาพทรัพยากร ภาวะประชากรของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ ทั้งมีทักษะในการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมต่อภาวะประชากรและทรัพยากร เพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่พึงปรารถนา
2. ผู้สอน ได้มีโอกาสพัฒนาทักษะในการสอนโดยเน้นกระบวนการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ มีความรู้และเข้าใจ เกิดเจตคติต่อสังคมแวดล้อมใกล้ตัวมากขึ้น และมีทักษะในการสร้างบทเรียนประชากรศึกษา ที่จะนำไปประยุกต์ใช้กับวิชาอื่น ๆ และในชีวิตประจำวันของตนเองได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
3. หลักสูตร วิชาประชากรศึกษาคือว่าเป็นนวัตกรรมทางหลักสูตร เน้นกระบวนการคิดแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับสภาพจริงของผู้เรียนและชุมชนอันจะเป็นแนวทางในการสอนวิชาต่าง ๆ ในกลุ่มสังคมศึกษาต่อไปในอนาคต อีกทั้งลักษณะเนื้อหาวิชาประชากรศึกษาเป็นแบบบูรณาการ สอดคล้องกับแนวความคิดในการพัฒนาหลักสูตรปัจจุบัน
4. การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ประชากรศึกษาเป็นวิชาที่ตอบสนองต่อนโยบายประชากร และนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการแก้ภาวะประชากร และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในระยะยาวให้อื้ออำนวยต่อความพยายามในการพัฒนาประเทศในทุกด้าน (กรมวิชาการ 2526 : 5)

นอกจากนี้ ประชากรศึกษา ยังก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

1. ช่วยให้มีความรู้เกี่ยวกับแนวคิด ขบวนการและวิธีการทางประชากรศาสตร์ในฐานะที่มีสารศึกษาประชากรและประชากรศาสตร์เป็นพื้นฐาน
2. ช่วยให้มีความรู้เกี่ยวกับภาวะประชากร ทั้งในลักษณะหยุดนิ่งและลักษณะเปลี่ยนแปลงในระดับจุลภาค (ท้องถิ่น) และมหภาค (โลก)
3. ช่วยให้มีความรู้เกี่ยวกับตัวการเพิ่มประชากร เช่น ช่วยให้ทราบว่าบรรทัดฐานทางสังคม อิทธิพลทางจิตวิทยา เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ฯลฯ จะมีผลต่อพฤติกรรม การเกิด การตายและการย้ายถิ่นหรือไม่อย่างไร

4. ช่วยให้มีความรู้เกี่ยวกับผลสืบเนื่องของการเพิ่มประชากร
5. ช่วยให้มีความรู้เกี่ยวกับนโยบายและโครงการประชากรระดับชาติ
6. ช่วยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบ ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติเกี่ยวกับการเลือกขนาดครอบครัวของตนอย่างมีเหตุผล และมีพฤติกรรมตอบสนองต่อโครงการประชากรอย่างมีเหตุผลด้วยเช่นกัน (ชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์และณรงค์ เทียนสังข์ 2521 : 64 - 69)

ประชากรศึกษากับศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

ประชากรศึกษาเป็นวิชาที่นำเอาเนื้อหาสาระมาจากหลายสาขาวิชารวมกันในลักษณะของพหุวิทยาการ (Multidisciplinary Subject) จึงมีผู้เข้าใจสับสนในความแตกต่างของประชากรศึกษากับศาสตร์อื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประชากรศาสตร์ (Demography) สาขาศึกษาประชากร (Population Studies) การวางแผนครอบครัว (Family Planning) และเพศศึกษา (Sex Education)

ประชากรศาสตร์ (Demography) อาจนิยามได้ทั้งอย่างแคบและอย่างกว้างในลักษณะที่แคบก็คือ " ประชากรศาสตร์ในรูปแบบ " (Formal Demography) ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมถึงขนาด การกระจาย โครงสร้าง และการเปลี่ยนแปลงประชากร

ประชากรศาสตร์ในความหมายอย่างกว้างได้รวมถึงลักษณะต่าง ๆ (Characteristics) ของประชากรอันได้แก่ลักษณะทางชาติพันธุ์ (Ethnic) สังคมและเศรษฐกิจ และในความหมายที่กว้างที่สุดจะรวมถึง การนำเอาข้อมูลไปใช้อธิบายในสาขาวิชาอื่น ๆ รวมทั้งการศึกษาปัญหาอื่น ๆ ที่มีส่วนสัมพันธ์กับประชากรด้วย (บุญเลิศ เลี้ยวประไพ และจรรยา เศรษฐบุตร 2524 : 1-2)

โบก (Bogue 1969 : 1-2) กล่าวว่าประชากรศาสตร์เป็นการศึกษาเชิงประจักษ์การณณ์และสังเกตการณณ์ (Empirical) เชิงสถิติและเชิง

คณิตศาสตร์ เกี่ยวกับประชากรมนุษย์ในค่านานาค องค์ประกอบการกระจายตัวของประชากร และการเปลี่ยนแปลงเรื่องเหล่านี้ตามกาลเวลา โดยผ่านกระบวนการ 5 ประการคือ การเจริญพันธุ์ (Fertility) การตาย (Mortality) การสมรส (Marriage) การย้ายถิ่น (Migration) และการเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคม (Social mobility) หรืออาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าประชากรศาสตร์หมายถึงการศึกษาเกี่ยวกับประชากรอย่างมีหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ โดยศึกษาเกี่ยวกับขนาดของประชากร โครงสร้างและองค์ประกอบประชากร การกระจายตัวประชากรและกระบวนการเปลี่ยนแปลงประชากร

เฮาเซอร์และคันแคน (Hauser and Duncan อ้างจาก ศุภวิทย์ พลายน้อยและเนาวรัตน์ พลายน้อย 2528 : 1-4) กล่าวว่าประชากรศาสตร์ในขอบข่ายที่แคบได้แก่การวิเคราะห์ประชากร (Demographic Analysis) และขอบข่ายที่กว้างคือการศึกษาประชากรหรือการศึกษาประชากร (Population Studies)

การวิเคราะห์ประชากร หมายถึง การศึกษาหาความสัมพันธ์ในเชิงสถิติตัวเลขระหว่างตัวแปรทางประชากรด้วยกันเอง เช่น การศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของการผันแปรและการเปลี่ยนแปลงประชากร ซึ่งในลักษณะเช่นนี้บางครั้งอาจเทียบได้กับคำว่า Mathematical Demography หรือ Pure Demography หรือ Theoretical Demography หรือ Formal Demography นั้นเอง

สาขาศึกษาประชากร หมายถึง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทางประชากรกับตัวแปรทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่ออธิบายในเชิงมูลเหตุและผลสืบเนื่องซึ่งกันและกัน ได้มีผู้เสนอแนะว่าน่าจะใช้คำว่า "Social Demography" แทน เพราะเป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทางประชากรศาสตร์และที่ไม่ใช่ตัวแปรทางประชากรศาสตร์

สาขาศึกษาประชากรมีขอบข่าย เนื้อหากว้างขวางมาก เพราะมีเนื้อหา จากศาสตร์ต่าง ๆ หลายศาสตร์มารวมกัน เพราะการอธิบายปรากฏการณ์ทาง ประชากรได้นั้นจำต้องอาศัยความรู้จากศาสตร์หลาย ๆ ศาสตร์ ดังต่อไปนี้

1. ประชากรศาสตร์ - นักประชากรศาสตร์จะเป็นผู้ที่ให้ข้อมูลสถิติ ตัวเลขเกี่ยวกับประชากร การเปลี่ยนแปลงประชากร ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ประชากรทำให้ทราบถึงจำนวน โครงสร้าง องค์ประกอบ การกระจายตัวและความหนาแน่นประชากร
2. สังคมวิทยา - นักสังคมวิทยาให้ความสนใจในความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ทางประชากรและคุณลักษณะทางสังคม เช่น โครงสร้างทางอายุ สัมพันธ์กับสถาบันในสังคม ความแตกต่างระหว่างอัตราเกิดในชนชั้นต่าง ๆ ของสังคม และการเลือกรูปร่างทางสังคม เป็นต้น
3. มานุษยวิทยา - นักมานุษยวิทยาให้ความสนใจในรูปแบบวัฒนธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างเอ็กทีบุคคล ญาติพี่น้อง และชุมชน วัฒนธรรม จารีตประเพณีของสังคมโดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับประชากรศาสตร์พื้นบ้าน (Folk Demography) ความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับประชากร เช่น การแต่งงาน ความสัมพันธ์ในครอบครัวฐานะและบทบาทของสตรี แต่ละสังคมประเพณีซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมทางประชากรของมนุษย์
4. เศรษฐศาสตร์ - นักเศรษฐศาสตร์ จะช่วยอธิบายถึงความสัมพันธ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจตัวแปรทางประชากร เช่น ประชากรวัยแรงงานมีผลต่อระบบเศรษฐกิจ และพิจารณาคุณค่าของบุตรในเชิงเศรษฐกิจ เป็นต้น
5. จิตวิทยา - นักจิตวิทยาจะช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางประชากรในค่านิยมที่มีต่อบุตร ความคาดหวังในขนาดครอบครัว การอบรมเลี้ยงดู ความฉลาดของเด็ก และความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพของเด็กกับดำคัมการเกิดของเด็ก เป็นต้น

6. รัฐศาสตร์ - รัฐศาสตร์จะเกี่ยวข้องกับภาวะประชากรในหลายกรณี ดังเช่น นโยบายการเมืองของประเทศ ซึ่งจะมีผลต่อเรื่องอัตราเพิ่มประชากร ด้านการเสียดิน การที่รัฐให้แรงจูงใจหรือค่าตอบแทนให้ความช่วยเหลือบุตรจะมีผลต่อขนาดครอบครัว กฎหมายศาสนาอิสลามในเรื่องการสมรสจะมีผลต่อภาวะเจริญพันธุ์ เป็นต้น

7. ประวัติศาสตร์ - ความรู้ทางประวัติศาสตร์จะช่วยให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงประชากรในอดีต เข้าใจปรากฏการณ์ทางประชากรที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และเป็นข้อมูลประกอบการทำนายแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงประชากรในอนาคต

8. ภูมิศาสตร์ - สภาพภูมิประเทศจะมีอิทธิพลต่อการกระจายตัวประชากร และความหนาแน่นประชากร ความแตกต่างของสภาพความเป็นเมืองและชนบทมีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นที่อยู่ของประชากร

9. วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ - อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลย์ของระบบนิเวศน์ สภาวะแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการเพิ่มและการกระจายตัวประชากร

10. วิทยาศาสตร์การแพทย์ - ช่วยอธิบายถึงกระบวนการสืบพันธุ์ การตั้งครรภ์ สุขภาพของมารดาและทารก ซึ่งมีผลต่ออัตราเกิดและอัตราตายของประชากร (คู่วัดย ปลายน้อย และเนาวรัตน์ ปลายน้อย 2528 : 1 - 7 ถึง 1 - 8)

จะเห็นได้ว่าสาขาศึกษาประชากรมีขอบข่ายกว้างขวางมาก มีศาสตร์ต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องมากมายทำให้สามารถทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางประชากรกำหนดนโยบายด้านประชากร ตลอดจนกำหนดมาตรการด้านการพัฒนาประชากรได้อย่างรัดกุมยิ่งขึ้นอันเนื่องจากการมีความรู้ความเข้าใจปรากฏการณ์ทางประชากร โดยมีศาสตร์ต่าง ๆ มาร่วมกันดังกล่าวแล้ว

ประชากรศึกษา (Population Education) คำว่า

" ประชากรศึกษา " เริ่มนำมาใช้ครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2508 ในคราวประชุมเรื่องการวางแผนครอบครัว ณ กรุงเจนีวา ทั้งนี้เนื่องจากพิจารณาเห็นว่ามาตรการด้านกรวางแผนครอบครัวแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะช่วยแก้ปัญหาการเพิ่มประชากร

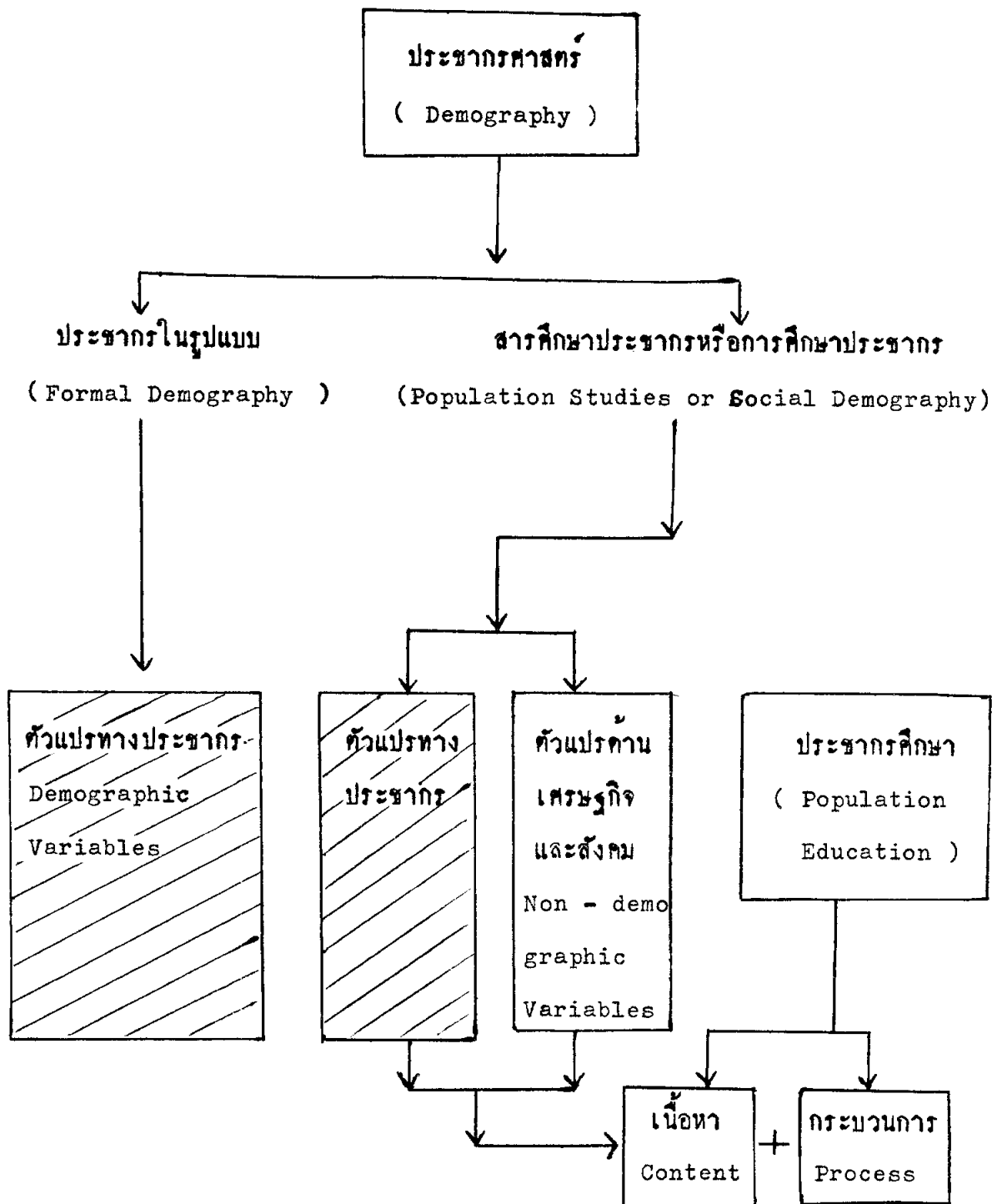
อย่างรวดเร็วได้ จึงได้มีการใช้มาตรการทางการศึกษาเข้าช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าว

ประชากรศึกษาจะต้องประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วนคือ

1. ส่วนที่เป็นเนื้อหา (Content) ในส่วนที่เป็นเนื้อหาเป็นส่วนมากเป็นเนื้อหาของวิชาการศึกษาประชากร ที่ใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญสำหรับผู้เรียนใช้ในการตัดสินใจป้องกันหรือแก้ไขภาวะประชากรที่จะมีผลต่อคุณภาพชีวิตเนื้อหาส่วนนี้จะแตกต่างกันไปตามวัยของผู้เรียนและภาวะประชากรของชุมชนหรือประเทศนั้น ๆ

2. ส่วนที่เป็นกระบวนการ (Process) ได้แก่ วิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการทำความเข้าใจเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประชากรดังกล่าวอันจะมีผลทำให้ผู้เรียนได้ใช้ความเข้าใจนั้นไปสู่การตัดสินใจและปฏิบัติอย่างมีเหตุผลเพื่อแก้ไขและป้องกันภาวะประชากรที่มีผลต่อคุณภาพชีวิต

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า วิชาประชากรศาสตร์ การศึกษาประชากร และประชากรศึกษา จะมีความแตกต่างกันในด้านเนื้อหาแต่ก็มีบางส่วนสัมพันธ์กัน ดังแสดงในแผนภูมิต่อไปนี้ (ศุภวิทย์ พลายน้อย และเนาวรัตน์ พลายน้อย 2528 : 1-6)

แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างประชากรศาสตร์ การศึกษาประชากร และประชากรศึกษา

การวางแผนครอบครัว (Family Planning) องค์การอนามัยโลกได้ให้ความหมายว่า " การวางแผนครอบครัว หมายถึง การใช้วิธีการต่าง ๆ ควบคุมภาวะเจริญเจริญพันธุ์เพื่อช่วยบุคคลแต่ละคน หรือคู่สามีภรรยาให้สัมฤทธิ์ผลในจุดมุ่งหมายของเขา ในทางป้องกันไม่ให้มีบุตรที่ไม่ต้องการ ให้สามารถมีบุตรได้ตามต้องการได้ถ้ายังมีไม่ ให้มีบุตรตามจำนวนที่ปรารถนา เว้นระยะการมีบุตรตามช่วงเวลาที่ต้องการ ควบคุมเวลาแห่งการมีบุตรตามวัยที่เหมาะสมของบิดามารดาและป้องกันเด็กที่จะเกิดจากความผิดปกติทางการถ่ายทอดกรรมพันธุ์ " (World Health Organization 1970 : 6)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการวางแผนครอบครัวอาจจะรวมกิจกรรมต่าง ๆ นับตั้งแต่วางแผนและจัดการไม่ให้มีบุตร ไปถึงวางแผนและจัดการให้มีบุตร รวมทั้งเพศศึกษา การให้คำปรึกษา เรื่องการแต่งงานและแม้กระทั่งการให้คำปรึกษาในเรื่องการถ่ายทอดทางกรรมพันธุ์

ในประเทศไทยนั้น การวางแผนครอบครัว คือการจำกัดจำนวนบุตร และการเว้นระยะการมีบุตรให้เหมาะสมแก่ฐานะครอบครัว และสุขภาพอนามัยของมารดา ซึ่งอาจจะกระทำได้โดยวิธีการป้องกันปฏิสนธิแบบชั่วคราวหลายวิธี (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2528 : 785)

จากความหมายของการวางแผนครอบครัว อาจกล่าวได้ว่าการวางแผนครอบครัวศึกษาเป็นโครงการการศึกษาที่จัดหาโอกาสให้ประชาชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องของการวางแผนครอบครัว โดยมุ่งสนใจเฉพาะเรื่องการเกิด คือขนาดหรือจำนวนประชากรเท่านั้นโดยไม่ได้สนใจตัวแปรทางประชากรอื่น ๆ ขณะเดียวกันใช้วิธีการโฆษณาชวนเชื่อชักจูงใจให้มีค่านิยมมีบุตรน้อย โดยให้มารับบริการวางแผนครอบครัว ดังนั้น จะพบว่าประชากรศึกษาอาจจะเกี่ยวข้องกับเรื่องการวางแผนครอบครัวได้ ในลักษณะที่การวางแผนครอบครัวเป็นวิธีการหนึ่งในการแก้หรือป้องกันภาวะประชากรอื่นไม่พึงปรารถนา หรือกล่าวได้ว่าการวางแผนครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งของประชากรศึกษา แต่การจะให้เรียนรู้ลึกซึ้งตามความหมายการวางแผน ครอบครัวดังกล่าวเพียงใด

และสำหรับเยาวชนระดับใดนั้น จะต้องพิจารณาคำเนนการตามความเหมาะสม

เพศศึกษา (Sex Education) เป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษา ปัญหาชีวิตเกี่ยวกับเรื่องเพศ โดยเน้นถึงความเจริญเติบโตและพัฒนาการทางเพศ ทั้งในค่านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม อันมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริม สร้างบุคลิกภาพและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้ง 2 เพศ (วันทนา กลิ่นงาม 2528 : 18)

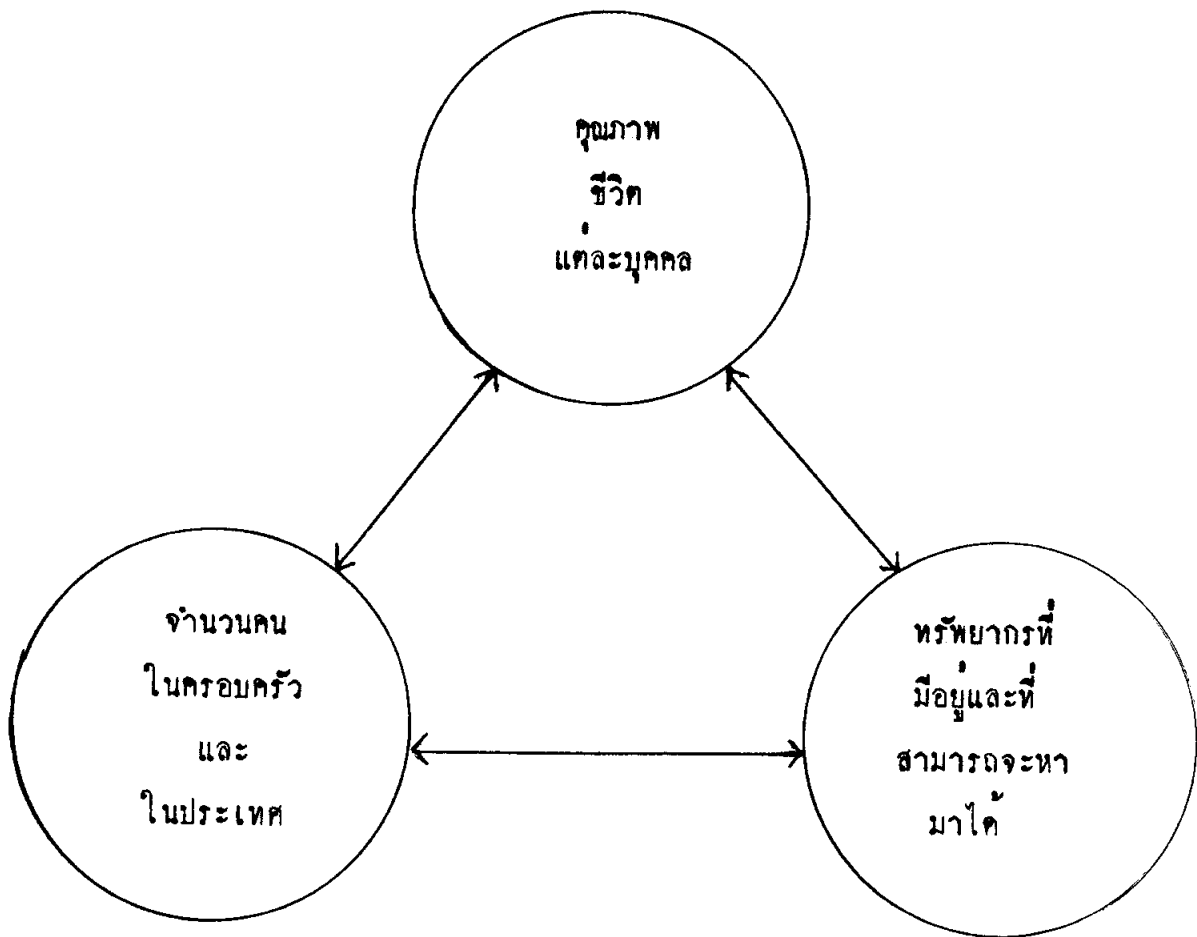
จะเห็นว่าเพศศึกษามีส่วนส่งเสริมและสนับสนุนประชากรศึกษาให้สมบูรณ์ มากยิ่งขึ้นและสถาบันหลายแห่งยอมรับว่าเนื้อหาประชากรศึกษานั้นควรจะครอบคลุมเนื้อหา เพศศึกษาค้นคว้าแต่ทั้งนี้ควรจะได้พิจารณาความเหมาะสมของเนื้อหา วิธีการสอน สื่อ การสอน ตลอดจนความสามารถของครูผู้สอนด้วย

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ประชากรศึกษาเป็นวิชาที่อาศัยความรู้จาก ประชากรศาสตร์ และสารศึกษาประชากร ซึ่งผสมผสานความรู้ ทฤษฎี และแนวคิดของ ศาสตร์แขนงต่าง ๆ เช่น วิชาเศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา ชีววิทยา รัฐศาสตร์ วิชาการศึกษา และสาขาอื่น ๆ อีกมาก ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าประชากรศึกษาเป็นวิชา พหุวิทยาการ (Multidisciplinary Subject) ที่รวมเอาสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน

ความคิดรวบยอดสำคัญของการเรียนประชากรศึกษา

ความคิดรวบยอดสำคัญในการเรียนประชากรศึกษา อาจจำแนกได้ดังนี้คือ

1. ความคิดรวบยอดรวม (total concept) ได้แก่ คุณภาพ ชีวิตของแต่ละบุคคลที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนคนในครอบครัว และประเทศกับทรัพยากรที่มีอยู่และที่จะสามารถหามาเพิ่มได้ ความสัมพันธ์ระหว่าง องค์ประกอบทั้ง 3 ประการดังกล่าวนี้ แสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้ (ยุพา อุดมศักดิ์ 2517 : 135 - 150)

แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนประชากร ทรัพยากร และคุณภาพชีวิต

ประชากรศึกษามุ่งที่จะให้ผู้เรียนเข้าใจและรู้จักแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น หรือจะเกิดจากความเปลี่ยนแปลงจำนวนคนในครอบครัวและประเทศ ซึ่งไม่สอดคล้องกับ ทรัพยากรที่มีอยู่และที่สามารถหามาได้เพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตนี้แต่ละคนต้องการ

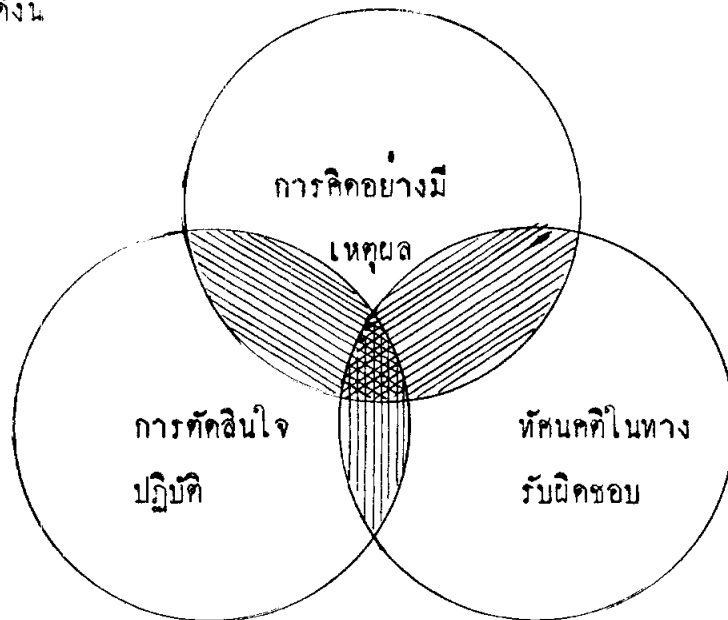
2. ความคิดรวบยอดหลัก (key concept) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ในการสอนประชากรศึกษาควรเน้นในค่านกระบวนการเรียนรู้ด้วย กระบวนการสำคัญที่ควรต้องเน้นคือ

2.1 ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับการคิดอย่างมีเหตุผล เป็นกระบวนการที่นำการใช้ความคิดพิจารณาปัญหาต่าง ๆ โดยใช้เหตุผล ซึ่งแต่ละบุคคลย่อมมีเหตุผลแตกต่างกันไปและจะเหมือนกันหรือต่างกันได้

2.2 ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับทัศนคติในทางรับผิดชอบ เป็นกระบวนการสร้างค่านิยมและทัศนคติในทางรับผิดชอบ ที่จะช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหาประชากรแก่ผู้เรียน

2.3 ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับการตัดสินใจปฏิบัติ เป็นกระบวนการที่บุคคลศึกษาปัญหา การตั้งสมมติฐานในการแก้ปัญหา การรวบรวมข้อมูลและข้อเท็จจริง และการตัดสินใจเลือกปฏิบัติตามวิธีการใดวิธีการหนึ่งที่เขาเห็นว่าเหมาะสม และจะก่อให้เกิดความพึงพอใจมากที่สุด ซึ่งการจะตัดสินใจอย่างไรย่อมแล้วแต่บุคคล อาจแสดงแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิแสดงความคิดรวบยอดหลักในการเรียนประชากรศึกษา

นโยบายประชากรในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ. 2504 - 2539)

จากการวิเคราะห์เอกสารการวิจัย การสัมมนา และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504 - 2509) จนถึงฉบับที่ 7 (2535 - 2539) ก็อาจกล่าวได้ว่านโยบายประชากรค่อย ๆ เริ่มปรากฏชัดมาเป็นลำดับ ในด้านการลดอัตราการเพิ่มประชากร ในด้านการกระจายตัวของประชากร และคุณภาพประชากร ถึงแม้ว่าในแผนพัฒนาฉบับแรก ๆ จะไม่ระบุชัดเจนว่าเป็นนโยบายประชากร แต่โครงการต่าง ๆ หลายโครงการที่ดำเนินการนั้น แสดงให้เห็นถึงนโยบายนั้นเป็นอย่างดี สาระสำคัญที่เกี่ยวกับนโยบายประชากรในแผนพัฒนาแต่ละฉบับที่ควรนำมากล่าวมีดังต่อไปนี้

1. แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 2
(พ.ศ. 2504 - 09)

มีโครงการเป็นนโยบายเกี่ยวกับประชากรไว้โดยตรง แต่ก็มีโครงการที่เกี่ยวข้องกับประชากรในด้านคุณภาพของประชากร โดยเฉพาะเรียกการประชาสงเคราะห์ ซึ่งมีโครงการที่เกี่ยวข้องกับการกระจายประชากรอยู่ได้แก่

- ขยายนิคมสร้างตนเองให้ประชาชนเข้าอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น
- จัดตั้งนิคมสร้างตนเอง สงเคราะห์ชาวเขา ที่จังหวัดตาก เชียงใหม่ เชียงราย และเลย
- โครงการศูนย์พัฒนาสงเคราะห์ชาวเขา มีจังหวัดตาก เชียงราย เลย และแม่ฮ่องสอน
- โครงการอพยพราษฎรจากภาคอื่น ไปจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ นราธิวาส ยะลา และสตูล ประมาณ 80,000 ครอบครัว

นอกจากนี้ยังมีโครงการที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพประชากร ซึ่งได้แก่

- โครงการอาคารสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย บริเวณถนนดินแดง
- โครงการสงเคราะห์เด็กและบุคคลวัยรุ่น ที่กรุงเทพฯ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้

- โครงการส่งเสริมอาชีพและคุ้มครองแรงงาน จัดฝึกอาชีพและสร้าง
แรงงานฝีมือ
  - โครงการประกันสังคม
  - โครงการสงเคราะห์บุคคลบางประเภท
  - โครงการสงเคราะห์คนชรา คนพิการและทุพพลภาพ
2. แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-
2514)

แผนนี้ระบุชี้ให้เห็นความสำคัญในการพัฒนากำลังคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ
วางแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการกำลังคน

เป้าหมายของการพัฒนากำลังคน ที่สำคัญ คือ

- จัดการให้แรงงานทำอย่างเพียงพอกับจำนวนประชากรวัยทำงาน
- ส่งเสริมให้ประชากรชนบทมีงานทำเพิ่มขึ้น
- พัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพสูง เหมาะสมกับความต้องการที่เกิดจากการ
ขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

ในด้านการกระจายตัวประชากร ถึงแม้ว่าจะไม่เด่นชัด แต่ก็มียุทธศาสตร์
" พัฒนาส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น " เป็นนโยบายที่สำคัญของแผน คือ การกระจายความ
เจริญออกไปในท้องถิ่นชนบทต่าง ๆ ให้มากที่สุด มียุทธศาสตร์ " ส่งเสริมการมีงานทำใน
ชนบท " เพื่อไม่ให้ย้ายออกจากหมู่บ้านในฤดูว่างงาน เพื่อหางานทำในย่านชุมชน

ในแผนพัฒนาฉบับที่ 2 วิเคราะห์ให้เห็นว่า การพัฒนาค้นเศรษฐกิจ ก่อให้
เกิดการมีงานทำและการเปลี่ยนแปลงในระบบการมีงานทำหลายประการ กิจกรรมที่มีใช้
เกษตรกรรมมีเพิ่มขึ้นและเห็นว่าปัญหาสำคัญในการพัฒนาได้แก่ การขาดแคลนกำลังคน
ประเภทวิชาชีพ และวิชาการ กำลังคนระดับกลาง ประเภทช่างฝีมือ

ประชากรทั้งประเทศในปีเริ่มแผน (2501) มี 33.2 ล้านคน จนถึงปีสิ้นสุด
ของแผนฉบับที่ 2 (2514) ประชากรจะมี 39.2 ล้าน โดยเพิ่มปีละ 3.3

ในแผนนี้ยังไม่มียุทธศาสตร์การเกิดหรือที่เกี่ยวกับลดการเพิ่มประชากร
แต่อย่างใด

3. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 -
2519)

แผนพัฒนาฉบับนี้มีนโยบายระบุไว้ชัดเจนว่า

".....ลดอัตราเพิ่มของประชากร โดยรัฐจะให้ความช่วยเหลือในด้านการวางแผนครอบครัวแก่ประชาชนทั่วไปที่สมัครใจ เพื่อให้ขนาดของครอบครัวสอดคล้องกับรายได้ ซึ่งจะช่วยให้ฐานะความเป็นอยู่รวมทั้งคุณภาพของแรงงานของประเทศดีขึ้น " (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2515 : 2)

มีการวางแผนครอบครัว เพื่อลดอัตราเพิ่มประชากรจากร้อยละ 3.00 ในปี 2515 ให้เหลือ ร้อยละ 2.5 ในปี 2519 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2515 : 8)

ในด้านการพัฒนาคุณภาพประชากร ในแผนพัฒนา ฉบับที่ 3 มีวัตถุประสงค์ที่จะเพิ่มโอกาสให้มีงานทำและยกระดับรายได้ของประชาชน โดยเฉพาะเกษตรกรและคนงานให้สูงขึ้น ป้องกันและแก้ไขปัญหาของสังคมอื่นเกิดจากการขยายตัวของประชากร และการอพยพเข้าสู่เมือง เพิ่มการลอบอบรม ค่านศาสนาและศีลธรรม จรรยาในโรงเรียน นอกจากนั้นยังส่งเสริมการศึกษาประชากรเป็นอันดับแรก คือใ้กับพัฒนาการศึกษา 32.87 ของงบพัฒนาทั้งหมด

ในด้านการกระจายตัวของประชากร แผนนี้ยังมีได้ระบุไว้เด่นชัด แต่มีโครงการที่อาจจัดเป็นส่วนหนึ่ง ของการดำเนินงานในด้านการกระจายตัวประชากรคือ

- ควบคุมการทำงานของคนต่างค่าอย่างเป็นธรรม
- เร่งรัดพัฒนาชนบท และส่งเสริมการจ้างงานในท้องถิ่น และจากการประเมินผลปรากฏว่าการลดอัตราเพิ่มประชากรจากร้อยละ 3.1 ในปี 2514 เหลือ ร้อยละ 2.6

ในปี 2519 นั้น นับว่าได้ผลสำเร็จพอสมควร

4. แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524)

นโยบายตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ได้กำหนดนโยบายประชากรเป็น วัตถุประสงค์หลักของแผนที่มีรวมทั้งหมด 5 ประการ คือ

" .....(3) เพื่อลดอัตราเพิ่มและปรับปรุงคุณภาพของประชากร ตลอดจนการเพิ่มการจ้างงานในประเทศ "

นั่นคือ แผนนี้ มุ่งลดอัตราการเพิ่มและปรับปรุงคุณภาพของประชากรให้ สอดคล้องกับความต้องการคนในระยะยาว ขณะเดียวกันก็ได้เน้นถึงการที่จะส่งเสริม การสร้างงาน ให้สอดคล้องกับการเพิ่มขึ้นของกำลังแรงงานของประเทศอีกด้วย

แผนนี้ได้กำหนดให้อัตราการเพิ่มของประชากรลดลงจากร้อยละ 2.6 ในปี 2519 ให้เหลือเพียงร้อยละ 2.1 ในปี 2524

จำนวนประชากรของไทยเมื่อเริ่มแผนฯ ฉบับที่ 4 เมื่อปี 2519 นั้น มีอยู่ 43 ล้านคน แผนกำหนดว่าจะให้เพิ่มเป็น 48 ล้านคนในปี 2524 โดยจะให้เพิ่มเฉลี่ย ประมาณร้อยละ 2.3 ต่อปี

ในด้านการพัฒนาคุณภาพประชากร แผนฉบับนี้ส่งเสริมการกระจายรายได้ ให้เป็นธรรมยิ่งขึ้นโดยมุ่งพัฒนาภาคและท้องถิ่นชนบท โดยมุ่งเน้นกลุ่มประชากรที่ยากจน เป็นหลัก เน้นการพัฒนาการศึกษาของประชาชน โดยจัดสรรงบประมาณสาขากการศึกษา ถึงร้อยละ 37.8 ของงบพัฒนาทั้งหมด

ในด้านการกระจายประชากร มีนโยบายพัฒนาเมืองหลักขึ้นในส่วนภูมิภาค เพื่อสกัดกั้นการอพยพของประชากรเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ และลดการขยายตัวของ กทม. ให้อยู่ในอัตราที่ต่ำ นอกจากนั้นยังมีนโยบายกำหนดขอบเขตการขยายตัวของ กทม. ให้อยู่ในขนาดที่เหมาะสมเพื่อลดความแออัด

นอกจากนี้ยัง เน้นการกระจายการลงทุนด้วยการบริการขั้นพื้นฐานของ รัฐไปสู่ท้องถิ่น ชนบทและพื้นที่ที่ล้าหลังในภาคต่าง ๆ เพื่อยกระดับการครองชีพให้ดีขึ้น

5. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525 - 2529)

ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 นี้ ได้กำหนดเป็น " แผนประชากร " ไว้อย่างเด่นชัด ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจคํานวณวางแผนประชากร โดยเฉพาะชั้นเพื่อวางแผนโยชบายและแผนเกี่ยวกับประชากร

จากการประเมินผลการดำเนินงานในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 พบว่า ภาวะเจริญพันธุ์ของประชากรไทย ลดลงอย่างรวดเร็ว และคาดว่าจะสามารถลดอัตราเพิ่มได้ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ส่วนคํานวณการกระจายการย้ายถิ่น และการพัฒนาคุณภาพของประชากรยังไม่ได้อผลเท่าที่ควร

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ได้กำหนดนโยบายเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานคํานวณประชากร ไว้ ดังนี้คือ

1. มีนโยบายลดอัตราเพิ่มประชากรลงเหลือประมาณร้อยละ 1.5 ในปลาย ปีสุดท้ายของแผน (พ.ศ. 2529) ซึ่งคาดว่าจะมีประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 52.1 ล้านคน
2. มีนโยบายคํานวณการพัฒนา การกระจายตัวประชากร และการตั้งถิ่นฐานดังนี้ คือ
  - ให้การกระจายประชากรทั้งในเมืองและชนบทสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจโอกาสมีงานทำและความมั่นคงของประเทศ
  - ให้การกระจายประชากรในเมืองสอดคล้องกับนโยบายพัฒนาเมือง และให้เกิดความสมดุลย์กับระบบนิเวศน์
  - ส่งเสริมการกระจายประชากรให้มีรูปแบบที่จะช่วยเร่งรัดพัฒนาการทางเศรษฐกิจสังคมและเมืองและการปกครองท้องถิ่น

3. มีนโยบายพัฒนาคุณภาพประชากร ดังนี้
  - พัฒนาคุณภาพในการดำรงชีวิตให้ประชากรคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น มีวินัยมีความรับผิดชอบตนเองและสังคม ฯลฯ เพื่อให้เป็นสมาชิกที่ดีของประเทศ.
  - พัฒนาคุณภาพทางร่างกาย ให้มีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์
  - พัฒนาคุณภาพทางจิตใจ ให้มีสุขภาพจิตที่ดีมีคุณธรรมและจริยธรรม
6. แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ได้กำหนดนโยบายเป้าหมายและแนวทางดำเนินงานไว้ดังนี้

1. มีนโยบายลดอัตราเพิ่มประชากรให้เหลือร้อยละ 1.3 ในปี พ.ศ. 2534 โดยคาดว่าจำนวนประชากรประมาณ 57 ล้านคน อัตราเกิดประมาณ 19.1 ต่อประชากร 1,000 คน และอัตราการตายประมาณ 5.7 ต่อประชากร 1,000 คน ส่งเสริมการวางแผนครอบครัวให้ผู้รับบริการวางแผนครอบครัวรายใหม่รวมทั้ง 5 ปี ประมาณ 6.65 ล้านราย

2. นโยบายการพัฒนาคุณภาพประชากร พัฒนาคุณภาพประชากรทั้งใน ด้านร่างกาย สติปัญญา ความรู้ ความคิด ความสามารถ เพื่อสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และให้สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 จึงมีนโยบายที่จะพัฒนาคุณภาพประชากรด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ

- การพัฒนาการศึกษาและฝึกอบรม
- การส่งเสริมสุขภาพอนามัย
- การพัฒนาจิตใจ
- การบริหารและพัฒนาแรงงาน

3. การกระจายตัวประชากรและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ มีนโยบายในการดำเนินการดังต่อไปนี้

- ให้มีการกระจายตัวประชากรและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์อย่างเหมาะสม
ด้วยการเพิ่มรายได้ของประชากรในเขตชนบท
  - ให้มีการรวมตัวและกำหนดรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ในเขตชนบท
และเขตเมืองให้เหมาะสม
  - ให้มีการจัดทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผลตอบแทน
ต่อส่วนรวมสูงขึ้น
  - ให้มีการจัดระบบอนามัย สิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับขนาดของชุมชน
  - ให้มีการเสริมสร้าง และส่งเสริมทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ
  - ให้มีการกระจายอำนาจการบริหารจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่นให้มากขึ้น
  - ให้มีการพัฒนาและเสริมสร้างเอกลักษณ์ท้องถิ่น
7. แผนพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539)

ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 รัฐบาลได้กำหนดจุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อการพัฒนา
ทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. มีนโยบายลดอัตราเพิ่มประชากรให้เหลือร้อยละ 1.2 ในที่สุดท้ายของ
แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (จะมีจำนวน 61 ล้านคน) โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และกลุ่มเป้าหมายพิเศษ เช่น ชาวเขา ชาวไทยค่างวัฒนธรรมภาคใต้
ชาวชุมชนแออัดและแรงงานภาคอุตสาหกรรม แนวทางและมาตรการคือ ขยายบริการวางแผนครอบครัว รมรงค์และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
2. ด้านการพัฒนาคุณภาพประชากร มีจุดมุ่งหมายสำคัญ ดังนี้
  - 2.1 การจัดระบบการศึกษาและฝึกอบรมทรัพยากรมนุษย์ในกลุ่ม
เป้าหมายต่าง ๆ ให้มีศักยภาพและขีดความสามารถที่เหมาะสมในอันที่จะปรับตัวให้เข้า
กับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของการพัฒนาประเทศให้ทันเหตุการณ์มากยิ่งขึ้น
  - 2.2 การป้องกันแก้ไขและบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้ง
ในสังคมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการพัฒนาประเทศ โดยให้ความเอาใจใส่ค่าเพิ่ม
ขีดความสามารถของกลุ่มชนที่คอยโอกาสซึ่งพึ่งตนเองไม่ได้ และยังปรับตัวให้เข้ากับการ
เปลี่ยนแปลงได้ยากและไม่ทันเหตุการณ์

2.3 ลดผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตที่คนในสังคมได้รับจากความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม อันสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากสังคมเกษตรชนบทมาเป็นสังคมเมือง สังคมอุตสาหกรรม และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ

2.4 ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของคนในกลุ่มอายุต่าง ๆ ตั้งแต่วัยเด็กและเยาวชนวัยทำงานไปจนถึงวัยสูงอายุ โดยการให้การศึกษาลดอคติชีวิต

เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าวข้างต้น จำเป็นจะต้องปรับนโยบายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปในลักษณะดังนี้คือ

1. เพิ่มบทบาทของรัฐในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการให้ความช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ให้มีศักยภาพและชีวิตความสามารถสูงขึ้นในลักษณะต่าง ๆ

2. ปรับปรุงก่อนคนตายถูกระเบียบและข้อบังคับต่าง ๆ ให้เกิดประสิทธิภาพและเอื้อต่อการที่จะให้ภาคเอกชนเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น

3. สนับสนุนการฉีกกำลังของสถาบันครอบครัว ชุมชน องค์กรภาคเอกชน รวมทั้งสถาบันศาสนากับภาครัฐ ในการป้องกันแก้ไขปัญหาล้างแวดล้อมและยกระดับคุณภาพชีวิตทางค่านิยม และวัฒนธรรมของคนในสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2535 : 178 - 179)

3. นโยบายด้านการกระจายตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐาน คือ พัฒนาการตั้งถิ่นฐานที่เป็นชุมชนเมืองและชนบทให้เติบโตอย่างมีระเบียบ และไม่ก่อกมลภาวะเป็นพิษตลอดจนปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยใช้มาตรการดังนี้

- สนับสนุนให้องค์กรท้องถิ่นวางแผนปรับปรุงและจัดหาบริการพื้นฐานให้เพียงพอกับการขยายตัวของชุมชนเมืองเดิมและชุมชนเมืองใหม่ (โดยกระจายอำนาจการบริหารและความรับผิดชอบในการพัฒนาชุมชนเมืองให้แก่องค์กรท้องถิ่น)

- ปรับปรุงและจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและประชากรเขตเมือง
  - ยับยั้งการอพยพย้ายถิ่นของชาวเขาที่จะเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ตลอดจนยับยั้งชาวไทยพื้นราบมิให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตป่าไม้ รวมทั้งรณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับผลดีและผลเสียของการย้ายถิ่นให้กลุ่มคนเหล่านั้นทราบ
- (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2535 : 177-187)

คำถามและกิจกรรมเสนอแนะ

1. จงอธิบายประวัติความเป็นมาของประชากรศึกษาในต่างประเทศ และในประเทศไทยพอสังเขป
2. ความคิดรวบยอดสำคัญของการเรียนประชากรศึกษามีอะไรบ้าง อธิบายพร้อมวาดแผนภูมิประกอบ
3. ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฯ ฉบับที่ 7 รัฐบาลได้กำหนดจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมไว้อย่างไรบ้าง และเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายเหล่านั้น จะต้องปรับนโยบายให้เป็นที่ไปในลักษณะใดบ้าง
4. จงให้คำนิยามของ " ประชากรศึกษา " ในทัศนะของนักศึกษามา 4 นิยาม และบอกเหตุผลด้วยว่าเหตุใดนักศึกษาจึงมีความคิดเห็นเช่นนั้น
5. วิชาประชากรศึกษามีจุดมุ่งหมายอะไรบ้าง และการเรียนการสอนประชากรศึกษาควรเน้นวิธีสอนแบบใด
6. จงกล่าวถึงประโยชน์ของประชากรศึกษาในด้านต่าง ๆ
7. จงอธิบายความหมายและความเกี่ยวพันกันของศาสตร์ต่อไปนี้
  - 7.1 ประชากรศาสตร์
  - 7.2 ประชากรศึกษา
  - 7.3 สารศึกษาประชากร
  - 7.4 การวางแผนครอบครัว
  - 7.5 เพศศึกษา
8. ศึกษาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (2535 - 2539) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายประชากรและประชากรศึกษาเพิ่มเติม
9. ศึกษาแผนพัฒนาฯ แต่ละฉบับ และเปรียบเทียบว่าแผนพัฒนาฯ ฉบับใดมีนโยบายประชากรชัดเจนที่สุด

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน สำนักนายกรัฐมนตรี.
แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (2504-2509). กรุงเทพฯ :
อักษรประเสริฐ, 2503.
- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน สำนักนายกรัฐมนตรี.
แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519).
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2515.
- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน สำนักนายกรัฐมนตรี.
แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529).
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2524.
- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน สำนักนายกรัฐมนตรี.
แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539).
กรุงเทพฯ : ยูไนเทคโปรดักชั่น, 2535.
- ฉลอง บุญญานันท์. "ความคิดรวบยอดในหลักสูตรประชากรศึกษา " วารสารประชากรศึกษา. (มกราคม 2518) หน้า 4-17.
- ชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์ และณรงค์ เทียนส่อง. ประชากรศาสตร์และประชากรศึกษา.
กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2521.
- นิพนธ์ เทพวัลย์. ประชากรศาสตร์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2523.
- บุญธรรม กิจปรีคาบวิสุทธ์และสมคิด อิศระวัฒน์. ประชากรศึกษากับการปรับปรุงคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, 2528.
- บุญเลิศ เลี้ยวประไพ และจรรยา เศรษฐบุตร. ระเบียบวิธีทางประชากรศาสตร์
ตอนที่ 1 ข้อมูลทางประชากร. เอกสารวิชาการหมายเลข 46 สถาบันวิจัย
ประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2524.

- พัฒนาหลักสูตร, ศูนย์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือครูวิชาประชากรศึกษา.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2532.
- ยุพา อุดมศักดิ์. " แนวคิดและหลักการประชากรศึกษา " วารสารประชากรศึกษา.
(กุมภาพันธ์ 2517) หน้า 133 - 150.
- วันทนา กลิ่นงาม. ประชากรศึกษาและการวางแผนครอบครัว (อัครสำเนา), 2528.
- วิชาการ, กรม กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือครูวิชาประชากรศึกษา (ส.06) ฉบับร่าง.
(อัครสำเนา), 2526.
- วิชาการ, กรม กระทรวงศึกษาธิการ. จดหมายข่าวประชากรศึกษาและสิ่งแวดลอม.
2526.
- ศุภวัลย์ พลายน้อยและเนาวรัตน์ พลายน้อย. สารศึกษาประชากร. นครปฐม :
ภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
ณ ศาลายา (อัครสำเนา), 2528.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. เอกสารการสอนวิชาประชากรกับสาธารณสุข
(หน่วยที่ 9-15). กรุงเทพฯ : บริษัทสารมวลชน, 2528.
- Bogue, Donald J. Principles of Demography. New York : John
Wiley and Sons, 1969.
- Shryock, Henry S., et al. The Methods and Materials of
Demography. U.S. Bureau of the Census, U.S. Government
Printing Office, Washington D.C. 1971.
- UNESCO. Manual on Education in Population Education. Bangkok:
UNESCO, 1979.
- United Nations. The Determinants and Consequences of Population
Trends Volume 1. New York : United Nations Publication,
1973. 661 pp.
- World Health Organization. Health Aspect of Family Planning.
Report Series No. 483 Geneva : WHO, 1970.